

BADANIA I ANALIZY

Iwona BĄK

Analiza wyjazdów turystycznych emerytów

Zjawisko starzenia się społeczeństwa jest jednym z najważniejszych problemów społecznych współczesnego świata, a zwłaszcza krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo. Szczególnie Europa staje się społeczeństwem szybko starzejącym. Określenie „Stary Kontynent” nabiera nowego znaczenia¹.

Według prognoz demograficznych do 2020 r. ponad miliard ludzi będzie mieć powyżej 60 lat, czyli będą stanowić prawie 1/6 ogółu mieszkańców świata. Znaczna liczba państw europejskich dotknięta jest zjawiskiem tzw. „starości demograficznej”. Dotyczy to również Polski. Obecnie w naszym kraju wskaźnik dożywiania przez obywateli 80. roku życia wynosi 45%. W latach 1952—1953 stanowił on niecałe 25%². Jednocześnie z każdym rokiem obserwuje się wzrost liczby osób, które przekroczyły 90. rok życia³.

W roku 1980 w ogólnej liczbie ludności Polski było 13,3% ludzi, którzy ukończyli 60 lat i więcej, w 2009 r. udział ten wynosił 18,8%. Przewiduje się, że starzenie się społeczeństwa polskiego będzie się pogłębiać i nasili znacznie w drugiej połowie XXI w. Według szacunków w 2050 r. w Polsce udział osób w wieku 60 lat i więcej w ogólnej strukturze społeczeństwa wzrośnie do 35,8%.

W wyniku zmian zachodzących w strukturze demograficznej stale rosnąca liczba osób starszych spowodowała, że producenci towarów oraz usługodawcy zaczęli dostosowywać ich rodzaje i asortymenty do potrzeb osób tej grupy wie-

¹ Fabiś (2005), s. 5.

² Szukalski (2007).

³ Kowalewska i in. (2005), s. 10.

kowej. Współcześni seniorzy różnią się od swoich poprzedników tym, że żyją dłużej, są bogatsi, lepiej wykształceni i zdrowsi. Także inaczej patrzą na wiek emerytalny — chcą realizować swoje marzenia i rozwijać pasje, a rynek towarów, zwłaszcza usług, ma im w tym pomagać. Rynek zachodni proponuje seniorom m.in.: osiedla dostosowane do potrzeb starszego pokolenia, czasopisma, gry komputerowe, specjalne sklepy, wycieczki turystyczne z opieką lekarską (Woszczyń, 2009).

Polska, podobnie jak większość państw zachodnich, staje się krajem starym demograficznie. Wzrastający odsetek ludzi starszych powinien spowodować wzrost zainteresowania tą grupą wiekową producentów produktów oraz podmiotów świadczących usługi z zakresu: ochrony zdrowia, edukacji, kultury i turystyki.

Rosnąca liczba osób starszych, a szczególnie przebywających na emeryturze⁴, może stać się ważnym czynnikiem rozwoju przemysłu turystycznego. Znaczący odsetek osób przechodzących na emeryturę stanowią osoby wykształcone, często bardzo ambitne, o rozbudzonych zainteresowaniach i potrzebach, a także charakteryzujące się dobrym stanem zdrowia. Pragną one utratę ról zawodowych kompensować aktywnością nie tylko rodzinną, lecz również hobbystyczną, edukacyjną, kulturalną czy turystyczną. Zdaniem wielu autorów prowadzenie aktywnego stylu życia umożliwi zachowanie dobrej sprawności psychofizycznej w starości i czerpanie radości także i w tej fazie życia⁵.

Emeryci dysponują dużymi zasobami wolnego czasu i to w ciągu całego roku. Pozytywny wpływ aktywności turystycznej na zdrowie i samopoczucie starszych osób jest potwierdzony wieloma wynikami badań. Turystyka stała się elementem rehabilitacji geriatrycznej, pełniąc dużą rolę w zaspokajaniu nie tylko potrzeb ruchowych człowieka, ale również psychicznych i intelektualnych (Śniadek, 2007).

Celem artykułu jest identyfikacja czynników mających wpływ na wybór wyjazdu turystycznego w gospodarstwach domowych, których głównym źródłem utrzymania jest emerytura. Poddano badaniu powiązania rodzaju wyjazdu ze zmiennymi charakteryzującymi wyjazdy turystyczne badanej grupy społecznej. Dane statystyczne dotyczące turystyki wyjazdowej gospodarstw domowych emerytów zaczerpnięto z badania ankietowego *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych* przeprowadzonego przez GUS w 2009 r. Badanie dotyczyło wyjazdów w okresie 1.10.2008 r. — 30.09.2009 r. Kwestionariusze wypełniane przez respondentów dotyczyły każdego wyjazdu krajowego trwającego 5 dni i dłużej lub wyjazdu zagranicznego trwającego co najmniej 2 dni. Dotyczyły one charakterystyki wyjazdu i zawierały pytania o usługi zakupione u oferenta, transport wykorzystywany na dojazd, obiekty noclegowe, cel, formę wyjazdu, odległość od miejsca zamieszkania, sposób spędzania czasu oraz sza-

⁴ Jak wynika z danych ZUS, Polacy średnio przechodzą na emeryturę w wieku 58—60 lat, a Polki w wieku 54—56 lat. Eksperti Światowej Organizacji Zdrowia wiek ten określają wiekiem przedstarzym, a od 60. roku jako początek starości. Dla wielu osób starość jest równoznaczna z przejściem na emeryturę. Dla potrzeb artykułu przyjęto, że określenia: osoby starsze, seniorzy i emeryci będą używane zamiennie.

⁵ Susułowska (1989), Trafiałek (2006), Zych (1999).

cunkową wielkość wydatków z nim związanych. Jako narzędzie badawcze wykorzystano analizę zgodności. Do obliczeń i graficznej prezentacji wyników wykorzystano moduł analizy zgodności.

AKTYWNOŚĆ TURYSTYCZNA W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH EMERYTÓW

W 2009 r. istniało w Polsce 13337 tys. gospodarstw domowych (*Turystyka...*, 2010), z których 28,5% stanowiły gospodarstwa emerytów. Były to głównie gospodarstwa bezdzietne, jedno- i dwuosobowe, większość emerytów mieszkała w miastach.

Z informacji dotyczących ulubionego sposobu spędzania czasu wolnego przeznaczonego na wypoczynek 28% badanych na pierwszym miejscu wskazało słuchanie radia, muzyki i oglądanie telewizji. Na drugim miejscu deklarowano wypoczynek bierny — opalanie się, relaks (13,6%), a prace na działce wybrało niespełna 10% respondentów. Aktywne formy spędzania wolnego czasu były zdecydowanie mniej popularne wśród badanych gospodarstw. Odwiedzanie muzeów, wystaw, zabytków, zwiedzanie i imprezy objazdowe wskazało zaledwie 2% gospodarstw.

Gospodarstwa domowe emerytów, w porównaniu do innych gospodarstw, charakteryzowały się dość słabym wyposażeniem w sprzęt turystyczny. Około 34% gospodarstw posiadało samochód osobowy, nieco ponad 50% rower, ponad 31% gospodarstw dysponowało plecakami turystycznymi, śpiworami i materacami, 12% było właścicielami lub użytkownikami działek rekreacyjnych, ok. 9% miało namiot, a ponad 9% sprzęt wędkarski (wykr. 1).

Najwyższą aktywnością charakteryzowały się gospodarstwa pracujących na stanowisku nierobotniczym oraz gospodarstwa pracujących na rachunek własny poza gospodarstwem rolnym (tabl. 1). Zdecydowanie najniższą aktywność turystyczną odnotowano w gospodarstwach rolników — 39,1%, a także rencistów — 40,3% i emerytów — 42,4%.

TABL. 1. GOSPODARSTWA DOMOWE UCZESTNICZĄCE W WYJAZDACH TURYSTYCZNYCH W ODSETKACH GOSPODARSTW W DANEJ GRUPIE W OKRESIE 1.10.2008 r.—30.09.2009 r.

Według głównego źródła utrzymania gospodarstwa domowego	Razem	W kraju na		Za granicę na	
		2—4 dni	5 dni i dłużej	1 dzień	2 dni i dłużej
Pracowników	65,5	36,5	41,1	1,3	15,3
Pracujących na stanowisku robotniczym	55,2	30,0	31,9	1,0	8,9
Pracujących na stanowisku nierobotniczym	78,4	44,7	52,6	1,7	23,4
Rolników	39,1	27,5	17,1	1,1	3,8
Pracujących na rachunek własny poza gospodarstwem rolnym	73,8	44,7	41,6	2,5	22,9
Emerytów	42,4	21,8	24,8	1,4	7,7
Rencistów	40,3	19,6	24,0	0,0	6,4
Utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	50,6	26,5	32,2	1,0	8,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikacji *Turystyka...* (2010).

W podróżach zrealizowanych przez członków gospodarstw domowych emerytów ponad połowa (55,8%) dotyczyła podróży krajowych krótkotrwałych, następnie długoterminowych (34,%) i zagranicznych trwających 2 dni i dłużej (8,5%), natomiast udział podróży za granicę trwającej 1 dzień był marginalny (1,7%). Na gospodarstwo domowe emerytów przypadało przeciętnie 2,6 wyjazdów turystycznych oraz 3,9 podróży krajowych krótkotrwałych. W przypadku uczestnictwa w długoterminowych wyjazdach krajowych wskaźniki te wynosiły odpowiednio: 1,4 wyjazdów oraz 3,3 podróży. Z kolei średnio na 1 gospodarstwo wyjeżdżające za granicę przypadało 1,2 wyjazdów oraz 1,7 podróży.

Z informacji zawartych w tabl. 1 wynika, że blisko 60% gospodarstw domowych emerytów nie uczestniczyło w wyjazdach turystycznych. Jako główne przyczyny tego stanu rzeczy wskazano przede wszystkim: brak pieniędzy, stan zdrowia, brak zainteresowania wyjazdami turystycznymi oraz obowiązki rodzinne (tabl. 2).

TABL. 2. PRZYZCZYNY ZANIECHANIA WYJAZDÓW TURYSTYCZNYCH W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH EMERYTÓW

Wyszczególnienie	Wyjazdy krajowe		Wyjazdy zagraniczne
	krótkotrwałe	długoterminowe	
Stan zdrowia nie pozwala na wyjazdy	28,2	30,2	25,0
Obowiązki rodzinne	4,5	5,0	2,8
W tym roku brak pieniędzy, inne wydatki	7,6	8,6	6,8
Nie stać nas	24,7	31,3	38,9
Czas wolny przeznaczaliśmy na inne prace domowe	7,9	6,5	2,3
Nie jesteśmy zainteresowani takimi wyjazdami	19,0	13,3	18,1
Nie opłaca się, za daleko	2,3	0,2	2,0
Inne przyczyny	5,8	4,9	4,1

Źródło: jak przy tabl. 1.

W dalszej części opracowania bardziej szczegółowo zajmiemy się wyjazdami krajowymi trwającymi 5 dni i dłużej (wyjazdy długoterminowe) oraz wyjazdami zagranicznymi trwającymi co najmniej 2 dni. Głównym motywem tego typu wyjazdów poza miejsce zamieszkania była chęć odwiedzin krewnych lub znajomych oraz wypoczynek i rekreacja (wykr. 2). W przypadku wyjazdów zagranicznych 29,8% badanych gospodarstw jako główny cel wyjazdu podało zwiedzanie zabytków architektonicznych oraz poznanie bezpośrednio kultury i przyrody odwiedzanych państw. Taki cel podróży dotyczył tylko nieco ponad 3% wyjazdów krajowych długoterminowych. Udział w uroczystościach rodzinnych w kraju i za granicą wskazywało odpowiednio: 3,7% i 2,4% ankietowanych. Ponad 13% gospodarstw wybierało jako cel wyjazdów trwających dłużej niż 5 dni poprawę stanu zdrowia.

Wyjazdy turystyczne emerytów charakteryzowały się znacznym natężeniem sezonowości, przy jednoczesnym zróżnicowaniu jej skali w zależności od typu podróży. Zdecydowanie największe dodatnie odchylenia sezonowe związane były z podróżami wakacyjnymi w kraju. Od czerwca do sierpnia wykonano ok. 50% wyjazdów, przy czym szczyt przypadał w lipcu. W przypadku wyjazdów zagranicznych okres bardziej intensywnego ruchu rozpoczynał się w maju i trwał do września, z maksymalnym natężeniem w sierpniu.

Wśród krajowych podróży długoterminowych i zagranicznych zdecydowanie dominowały wyjazdy do miasta. Takie wyjazdy dotyczyły prawie 60% wszystkich wyjazdów zagranicznych i ponad 29% wyjazdów krajowych (wykr. 3). Drugim pod względem popularności obszarem w przypadku wyjazdów krajowych było morze (22%), a w wyjazdach zagranicznych — miejscowość turystyczna (13,7%). Obszary wiejskie stanowiły cel 14,5% wszystkich podróży krajowych i tylko 1,2% podróży zagranicznych.

W podróżach krajowych dominowały niewielkie odległości — ok. 40,0% podróży związanych było z przebyciem dystansu nieprzekraczającego w jedną stronę 200 km (wykr. 4). Trzeba jednak zauważyć, że znaczący był również udział podróży na odległość od 301 do 500 km, stanowiły one 26,2% wszystkich podróży. Podróże zagraniczne to przede wszystkim podróże powyżej 1000 km.

Podstawowym elementem rynku turystycznego są usługi noclegowe. Podróżujący emeryci, choć korzystali z komercyjnej bazy noclegowej, to jednak najczęściej wybierali na miejsce noclegu mieszkania krewnych i znajomych. Dotyczyło to zarówno podróży zagranicznych (44,8%), jak i długoterminowych podróży turystycznych w kraju, w trakcie których ten rodzaj zakwaterowania to 44,0% podróży. Innym popularnym rodzajem zakwaterowania podczas podróży zagranicznych były hotele, motele, zajazdy i pensjonaty — stanowiły one 40,5% podróży. W przypadku krajowych podróży wakacyjnych ten rodzaj zakwaterowania wybrano w trakcie 10,4% podróży. Zauważalny udział w świadczeniu usług noclegowych w trakcie podróży krajowych miały także kwatery prywatne (13,0%), sanatoria i zakłady lecznicze (10,9%) oraz ośrodki wczasowo-wypoczynkowe (8,3%).

Obok usług noclegowych drugim podstawowym elementem rynku turystycznego są usługi pośrednictwa i organizatorskie. Były one najczęściej wykorzystywane w przypadku podróży wakacyjnych za granicę. Z różnych form tych usług skorzystano przy przygotowywaniu 51,0% tego typu podróży, przy czym najczęściej (32,0%) korzystano z pełnych pakietów, a jeśli wybierano pojedyncze usługi, był to głównie nocleg (11,2%) i transport (7,8%). Korzystanie z takich usług było mniej popularne w przypadku podróży wakacyjnych w kraju (27,7%). W 11,8% były to pełne pakiety turystyczne, a w przypadku pojedynczych usług głównie noclegi (13,7%).

Gospodarstwa domowe emerytów najczęściej korzystały z następujących form wyjazdów: wycieczka lub impreza objazdowa, wyjazdy na działkę, wczasy i pielgrzymki. W podróżach zagranicznych ta pierwsza forma miała największy udział (32%). Na kolejnym miejscu znalazły się wyjazdy na wczasy (26,7%). W wakacyjnych podróżach krajowych dominowały wczasy (31,2%). Wycieczki i imprezy objazdowe stanowiły jedynie 5% wszystkich podróży.

W podróżach krajowych podstawowe znaczenie jako środek transportu miał samochód osobowy. Skorzystano z niego podczas ok. 60% podróży. Stosunkowo popularna była również kolej (20,3%) i linie autobusowe (12,8%). Podróże zagraniczne charakteryzowały się nieco odmienną strukturą wykorzystania środków transportu. Najczęściej korzystano podczas podróży z autokaru i samolotu (odpowiednio 38,0% i 37,9%), z samochodu osobowego skorzystano podczas 22,4% podróży.

CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁU BADAWCZEGO

Z uwagi na cel artykułu wyróżniono cechę zależną zdefiniowaną jako rodzaj wyjazdu turystycznego. Jest to zmienna dychotomiczna, której warianty (wyjazd krajowy i wyjazd zagraniczny) zmierzono na skali nominalnej. W zbiorze zmiennych objaśniających uwzględniono takie zmienne, jak: forma wyjazdu, pośrednictwo w zakupie usług turystycznych, główny środek transportu wykorzystywany na dojazd, charakter odwiedzanego obszaru, cel wyjazdu, długość pobytu, baza noclegowa, odległość od miejsca zamieszkania, wydatki poniesio-

ne w związku z wyjazdem oraz miejsce zamieszkania (województwo) respondenta. W badaniu uwzględniono 539 indywidualnych wyjazdów zrealizowanych przez emerytów w 2009 r.

Kategoriom wymienionych zmiennych przypisano następujące symbole:

- rodzaj wyjazdu: R1 — krajowy, R2 — zagraniczny;
- forma wyjazdu: F1 — wczasy, F2 — wycieczki (impresa objazdowa, pielgrzymka), F3 — inna;
- pośrednictwo w zakupie usług turystycznych: P1 — korzystał, P2 — nie korzystał;
- główny środek transportu wykorzystywany na dojazd: T1 — kolej, T2 — PKS lub inna autobusowa linia przewozowa, T3 — autokar, T4 — samochód osobowy, T5 — inny;
- charakter odwiedzanego obszaru: O1 — obszar miejski (stolica, aglomeracje miejskie), O2 — miejscowość turystyczna, O3 — obszary górskie i wyżynne, O4 — obszary położone nad wodą (morze, akwen śródlądowy lub ciek wodny), O5 — uzdrowisko, O6 — obszar wiejski;
- cel wyjazdu: C1 — wypoczynek, rekreacja, wakacje, C2 — zwiedzanie, C3 — odwiedziny u krewnych lub znajomych, uroczystości rodzinne, C4 — zdrowotny, C5 — inny;
- długość pobytu: H1 — do 5 dni, H2 — od 6 do 10 dni, H3 — od 11 do 14 dni, H4 — powyżej 14 dni;
- baza noclegowa: B1 — mieszkanie u krewnych lub znajomych, B2 — komercyjna baza noclegowa (hotel, motel, pensjonat, schronisko), B3 — ośrodek wczasowy, B4 — wynajęta kwatera prywatna, B5 — sanatorium lub inny zakład leczniczy, B6 — inna;
- odległość wyjazdu: ODL1 — do 50 km, ODL2 — od 101 do 300 km, ODL3 — od 301 do 500 km, ODL4 — powyżej 500 km;
- wydatki ogółem poniesione w związku z wyjazdem: W1 — do 500 zł, W2 — 500—1000 zł, W3 — 1000—1500 zł, W4 — 1500—2000 zł, W5 — powyżej 2000 zł;
- województwo: D — dolnośląskie, K-P — kujawsko-pomorskie, L1 — lubelskie, L2 — lubuskie, Ł — łódzkie, M1 — małopolskie, M2 — mazowieckie, Op — opolskie, Pod1 — podkarpackie, Pod2 — podlaskie, Pom — pomorskie, Śl — śląskie, Św — świętokrzyskie, W-M — warmińsko-mazurskie, Wp — wielkopolskie, Z — zachodniopomorskie.

ANALIZA KORESPONDENCJI

Analiza zgodności jest metodą zaliczaną do statystycznej analizy wielowymiarowej. Metoda ta jest stosowana wówczas, gdy badane zmienne mierzone są na skali nominalnej i charakteryzują się współwystępowaniem; w zbiorze badanych zmiennych nie można wyróżnić w sposób jednoznaczny zmiennej zależnej (Gatnar, Walesiak, 2004). Punktem wyjścia w wielowymiarowej analizie zgod-

ności jest odpowiednie przygotowanie zbioru danych wejściowych. Liczebności przyporządkowane wariantom (kategoriom) zmiennych można zapisać w postaci: złożonej macierzy znaczników, macierzy Burta, wielowymiarowej tablicy kontyngencji i łącznej tablicy kontyngencji.

W artykule zastosowano wielowymiarową analizę zgodności z wykorzystaniem macierzy Burta. Procedura postępowania realizowana była w następujących etapach (Stanimir, 2005):

- 1) przygotowania macierzy Burta;
- 2) wyznaczenia wymiaru rzeczywistej przestrzeni współwystępowania na podstawie wzoru:

$$K = \sum_{q=1}^Q (J_q - 1) \quad (1)$$

gdzie:

J_q — liczba kategorii zmiennej q ($q=1, 2, \dots, Q$),
 Q — liczba zmiennych;

- 3) sprawdzenia, w jakim stopniu wartości własne (inercje główne) przestrzeni o niższym wymiarze wyjaśniają inercję całkowitą (λ)⁶; w tym celu zastosowano kryterium Greenacre'a, według którego za istotne dla badania uznaje się inercje główne większe niż odwrotność liczby analizowanych zmiennych ($\frac{1}{Q}$);
- 4) podwyższenia jakości odwzorowania w przestrzeni dwuwymiarowej poprzez modyfikację wartości własnych według propozycji Greenacre'a:

$$\tilde{\lambda}_k = \left(\frac{Q}{Q-1} \right)^2 \cdot \left(\sqrt{\lambda_{B,k}} - \frac{1}{Q} \right)^2 \quad (2)$$

gdzie:

Q — liczba analizowanych zmiennych,
 $\lambda_{B,k}$ — k -ta wartość własna ($k=1, 2, \dots, K$).

CHARAKTERYSTYKA BADANIA

Punktem wyjścia do zastosowania analizy zgodności było sprawdzenie, czy pytania z ankiety, istotne z punktu widzenia celu badania, są zależne. Odpowiedzi na większość pytań były zmierzone na skali nominalnej, zatem wykorzysta-

⁶ Inercja całkowita jest sumą K wartości własnych, gdzie K jest wymiarem rzeczywistej przestrzeni współwystępowania.

no test niezależności χ^2 . Weryfikację rozpoczęto od zbadania zależności pomiędzy rodzajem wyjazdu a pozostałymi zmiennymi. Wartości statystyki χ^2 wraz z prawdopodobieństwem odrzucenia hipotezy zerowej mówiącej o niezależności analizowanych zmiennych przedstawiono w tabl. 3.

TABL. 3. WARTOŚĆ STATYSTYKI χ^2 POMIĘDZY RODZAJEM WYJAZDU A POZOSTAŁYMI ZMIENNYMI

Zmienne	Statystyka χ^2 [prawdopodobieństwa]
Forma wyjazdu	63,722 [0,000]
Pośrednictwo w zakupie usług turystycznych	22,286 [0,000]
Główny środek transportu	263,418 [0,000]
Charakter odwiedzanego obszaru	55,678 [0,000]
Cel wyjazdu	92,522 [0,000]
Długość pobytu	7,039 [0,071]
Baza noclegowa	78,851 [0,000]
Odległość od miejsca zamieszkania	206,072 [0,000]
Wydatki ogółem poniesione w związku z wyjazdem	27,028 [0,000]
Województwo	24,681 [0,054]

Źródło: obliczenia własne.

Z przedstawionych w tabl. 3 wartości wynika, że nie wszystkie zmienne wykazują statystycznie istotne zależności z rodzajem wyjazdu. Nieistotne zmienne (długość pobytu i województwo) usunięto z dalszej analizy. Następnie sprawdzono, czy dla dwóch kategorii rodzajów wyjazdów badane cechy są zależne parami. Wyniki weryfikacji zamieszczono w tabl. 4.

TABL. 4. WARTOŚĆ STATYSTYKI χ^2 DLA KAŻDEJ PARY PYTAŃ WRAZ Z PRAWDOPODOBIENSTWEM

Pary pytań	Wyjazd krajowy	Wyjazd zagraniczny
Forma wyjazdu — pośrednictwo	31,982 [0,000]	26,538 [0,000]
Forma wyjazdu — środek transportu	50,640 [0,000]	23,940 [0,001]
Forma wyjazdu — charakter odwiedzanego obszaru	160,647 [0,000]	38,878 [0,000]
Forma wyjazdu — cel wyjazdu	241,570 [0,000]	110,516 [0,000]
Forma wyjazdu — baza noclegowa	181,852 [0,000]	75,453 [0,000]
Forma wyjazdu — odległość	38,022 [0,000]	4,798 [0,570]
Forma wyjazdu — wydatki	97,748 [0,000]	19,858 [0,011]
Pośrednictwo — środek transportu	86,854 [0,000]	18,999 [0,000]
Pośrednictwo — charakter odwiedzanego obszaru	87,411 [0,000]	14,989 [0,005]
Pośrednictwo — cel wyjazdu	121,605 [0,000]	56,449 [0,000]
Pośrednictwo — baza noclegowa	222,081 [0,000]	64,990 [0,000]
Pośrednictwo — odległość	14,517 [0,002]	5,900 [0,117]
Pośrednictwo — wydatki	75,793 [0,000]	17,164 [0,002]
Środek transportu — charakter odwiedzanego obszaru	45,912 [0,001]	16,378 [0,175]
Środek transportu — cel wyjazdu	83,792 [0,000]	29,869 [0,000]
Środek transportu — baza noclegowa	115,024 [0,000]	25,060 [0,015]
Środek transportu — odległość	25,153 [0,014]	32,734 [0,000]
Środek transportu — wydatki	34,175 [0,005]	18,626 [0,098]

**TABL. 4. WARTOŚĆ STATYSTYKI χ^2 DLA KAŻDEJ PARY PYTAŃ
WRAZ Z PRAWDOPODOBIENSTWEM (dok.)**

Pary pytań	Wyjazd krajowy	Wyjazd zagraniczny
Charakter odwiedzanego obszaru — cel wyjazdu	400,557 [0,000]	49,795 [0,000]
Charakter odwiedzanego obszaru — baza noclegowa	425,904 [0,000]	23,584 [0,099]
Charakter odwiedzanego obszaru — odległość	139,124 [0,000]	6,978 [0,859]
Charakter odwiedzanego obszaru — wydatki	145,6253 [0,000]	34,261 [0,005]
Cel wyjazdu — baza noclegowa	642,021 [0,000]	123,243 [0,000]
Cel wyjazdu — odległość	38,591 [0,000]	5,470 [0,792]
Cel wyjazdu — wydatki	108,364 [0,000]	37,502 [0,000]
Baza noclegowa — odległość	74,688 [0,000]	5,239 [0,949]
Baza noclegowa — wydatki	155,863 [0,000]	27,043 [0,041]
Odległość — wydatki	70,466 [0,000]	15,292 [0,226]

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 3.

Większość pytań wykazuje istotne zależności, jedynie w przypadku odległości i środka transportu stwierdzono brak zależności dla wyjazdów zagranicznych z niektórymi cechami.

Analizę zgodności przeprowadzono na podstawie macierzy Burta o wymiarach 38×38 utworzonej z ośmiu zmiennych, których kategorie zostały zdefiniowane w charakterystyce materiału badawczego. Wymiar rzeczywistej przestrzeni współwystępowania odpowiedzi na analizowane pytania wynosi 29.

W następnym etapie sprawdzono, w jakim stopniu wartości własne przestrzeni o niższym wymiarze wyjaśniają inercję całkowitą ($\lambda=3,2222$). W tym celu zastosowano kryterium Greenacre'a, według którego za istotne dla badania uznaje się inercje główne większe niż $\frac{1}{Q} = \frac{1}{8} = 0,1111$. Z tabl. 5 wynika, że są to inercje dla

K przyjmującego wartości co najwyżej 10. Dla tych wymiarów przeanalizowano wartości miernika τ_k i okazało się, że stopień wyjaśnienia inercji w przestrzeni dwuwymiarowej wynosi 24,63%, a w przestrzeni trójwymiarowej — 33,85%. Po modyfikacji trzy pierwsze wartości własne stanowią 59,42% zmodyfikowanej inercji całkowitej. Dodatkowo sporządzono wykres wartości własnych (wykr. 5).

**TABL. 5. WARTOŚCI OSOBLIWE ORAZ WARTOŚCI WŁASNE WRAZ ZE STOPNIEM
WYJAŚNIENIA INERCJI CAŁKOWITEJ W WERSJI PIERWOTNEJ I ZMODYFIKOWANEJ**

K	Wartości osobliwe γ_k	Wartości własne λ_k	Procent bezwładności λ_k / λ	Procent skumulowany τ_k	$\tilde{\lambda}_k$	$\tilde{\lambda}_k / \tilde{\lambda}$	$\tilde{\tau}_k$
1	0,6678	0,4460	13,8408	13,8408	0,3922	25,3275	25,3275
2	0,5896	0,3476	10,7867	24,6275	0,2897	18,7065	44,0340
3	0,5450	0,2970	9,2186	33,8460	0,2383	15,3862	59,4202
4	0,4431	0,1963	6,0923	39,9383	0,1395	9,0052	68,4254
5	0,3946	0,1557	4,8314	44,7698	0,1017	6,5659	74,9914
6	0,3787	0,1435	4,4519	49,2217	0,0907	5,8537	80,8451
7	0,3698	0,1368	4,2447	53,4663	0,0847	5,4700	86,3151
8	0,3582	0,1283	3,9818	57,4481	0,0773	4,9890	91,3041

TABL. 5. WARTOŚCI OSOBLIWE ORAZ WARTOŚCI WŁASNE WRAZ ZE STOPNIEM WYJAŚNIENIA INERCJI CAŁKOWITEJ W WERSJI PIERWOTNEJ I ZMODYFIKOWANEJ (dok.)

K	Wartości osobliwe γ_k	Wartości własne λ_k	Procent bezwładności λ_k / λ	Procent skumulowany τ_k	$\tilde{\lambda}_k$	$\tilde{\lambda}_k / \tilde{\lambda}$	$\tilde{\tau}_k$
9	0,3494	0,1221	3,7891	61,2372	0,0719	4,6410	95,9451
10	0,3339	0,1115	3,4592	64,6964	0,0628	4,0549	100,0000
11	0,3331	0,1109	3,4428	68,1392	$\tilde{\lambda}_k = 1,5487$		
12	0,3211	0,1031	3,2006	71,3398			
13	0,3128	0,0979	3,0370	74,3768			
14	0,3034	0,0920	2,8558	77,2326			
15	0,2952	0,0871	2,7041	79,9367			
16	0,2811	0,0790	2,4531	82,3898			
17	0,2765	0,0764	2,3725	84,7623			
18	0,2638	0,0696	2,1594	86,9217			
19	0,2618	0,0685	2,1264	89,0481			
20	0,2457	0,0604	1,8734	90,9215			
21	0,2257	0,0510	1,5814	92,5030			
22	0,2175	0,0473	1,4683	93,9712			
23	0,2084	0,0434	1,3474	95,3186			
24	0,1932	0,0373	1,1579	96,4765			
25	0,1762	0,0310	0,9633	97,4398			
26	0,1726	0,0298	0,9247	98,3646			
27	0,1566	0,0245	0,7609	99,1255			
28	0,1296	0,0168	0,5211	99,6466			
29	0,1067	0,0114	0,3534	100,0000			

Ź r ó ł o: jak przy tabl. 3.

Przebieg krzywej łączącej wartości własne wskazuje, że przestrzeń prezentacji współwystępowania kategorii cech powinna być najwyżej pięciowymiarowa, ale największe załamanie krzywej widoczne jest dla $k=3$. Wynika z tego, że należy dokonać wyboru między prezentacją w przestrzeni trójwymiarowej lub pięciowymiarowej. Należy jednak zauważyć, że zwiększanie liczby wymiarów ponad trzy utrudnia interpretację geometryczną badanych powiązań. Zdecydowano się więc na graficzną prezentację wyników analizy zgodności w przestrzeni trójwymiarowej tym bardziej, że wymiary te odwzorowują ponad połowę bezwładności związanej z analizowaną tablicą danych (wykr. 6). Nowe wartości współrzędnych w przestrzeni trójwymiarowej dla kategorii zmiennych zostały wyznaczone z wykorzystaniem wzoru:

$$\tilde{F} = F^* \cdot \Gamma^{-1} \cdot \tilde{A} \quad (3)$$

gdzie:

- $\tilde{F}$ — macierz nowych wartości współrzędnych dla kategorii zmiennych (wymiar 32×3),
- F^* — macierz pierwotnych wartości współrzędnych dla kategorii zmiennych (wymiar 32×3),
- Γ^{-1} — diagonalna macierz odwrotna wartości osobliwych (wymiar 3×3),
- $\tilde{A}$ — diagonalna macierz zmodyfikowanych wartości własnych (wymiar 3×3).

Z uwagi na dużą liczbę analizowanych zmiennych i ich wariantów bezpośrednia interpretacja wyników w przestrzeni trójwymiarowej jest skomplikowana. Taką interpretację umożliwia wykorzystanie metody Warda, która pozwala na wyznaczenie powiązań pomiędzy wariantami zmiennych. Na wyk. 7 przedstawiającym łączenia kategorii w klasy zaznaczono poziomą linią miejsce, w którym przerwano łączenie klas⁷. Na podstawie uzyskanej klasyfikacji można wyodrębnić cztery grupy gospodarstw domowych charakteryzujących się jednorodnymi cechami:

Klasa I (R2, B2, T3, C2, F2, W5, P1, ODL4, C5, T5) obejmuje osoby wyjeżdżające za granicę w celu zwiedzania (architektura, kultura, przyroda). Korzystały one z pośrednictwa w zakupie usług turystycznych. Formą wyjazdu była wycieczka samolotem lub autokarem na odległość powyżej 500 km. Podczas wyjazdu turyści korzystali z komercyjnej bazy noclegowej (hotele, motele, pensjonaty). Wydatki poniesione w związku z tym wyjazdem mogły przekroczyć 2 tys. zł.

⁷ W celu podziału dendrogramu i określenia liczby skupień wykorzystano następujący miernik (Grabiński, 1992): $q_i = \frac{d_i}{d_{i-1}}$, gdzie d_i to i -ta odległość. Największa wartość q_i wskazuje miejsce podziału dendrogramu.

Klasa II (C4, B5, O5) dotyczy emerytów, którzy wyjeżdżają w celach zdrowotnych do sanatorium, nocowali w uzdrowiskach.

Klasa III (B1, C3, W1, O1, ODL1, O6, T1, P2, T2, F3) obejmuje emerytów, dla których głównym celem wyjazdów poza miejsce zamieszkania była chęć odwiedzin krewnych lub znajomych. Wyjazdy te organizowane były bez pośrednika, głównym środkiem transportu była kolej, PKS lub inna linia autobusowa. Wyjazdy związane były z przebyciem dystansu nieprzekraczającego w jedną stronę 50 km. W czasie wyjazdu korzystano z noclegów u krewnych lub znajomych, a wydatki ogółem poniesione przy takim wyjeździe nie przekroczyły 500 zł.

Klasa IV (R1, B4, B3, W4, C1, O4, F1, ODL3, W3, O3, O2, ODL2, W2, B6, T4) obejmuje emerytów odbywających wyjazdy turystyczne w kraju w celu wypoczynku i rekreacji. Odwiedzali oni przede wszystkim miejscowości turystyczne, obszary położone nad morzem lub w górach, wyjeżdżali na wczasy, nocowali w ośrodkach wczasowych, wynajętych kwaterach prywatnych lub w innych obiektach (na kempingach, polach biwakowych i w bungalowach). Wydatki poniesione wahały się tutaj od 0,5 do 2 tys. zł. Podróż odbywała się najczęściej samochodem osobowym.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że gospodarstwa domowe emerytów w Polsce uczestniczyły w imprezach turystycznych znacznie rzadziej niż członkowie pozostałych rodzajów gospodarstw domowych. Zdecydowanie rzadziej i na krótszy okres wyjeżdżali oni w celach turystyczno-wypoczynkowych, a znacznie częściej w odwiedziny do krewnych lub znajomych. Głównymi powodami nieuczestniczenia seniorów w turystyce były zazwyczaj względy finansowe, choroba, podeszły wiek, a także brak ochoty i potrzeby wyjazdu.

Zastosowanie analizy zgodności, a szczególnie jej wykorzystanie w klasyfikacji hierarchicznej, pozwoliło na wyznaczenie powiązań pomiędzy kategoriami zmiennych. Okazało się, że głównym celem krajowych wyjazdów turystycznych był przede wszystkim wypoczynek i rekreacja. Ten cel wyjazdu wskazywało ponad 41% respondentów, którzy podróżowali samochodem osobowym, odwiedzali najczęściej miejscowości turystyczne i wydawali na wyjazd od 0,5 do 2 tys. zł. Wyjazd zagraniczny zaś wybierały osoby, które mogły przeznaczyć na ten cel powyżej 2 tys. zł. Jako formę wypoczynku preferowały one wycieczki, a środkiem transportu do miejsca docelowego był najczęściej samolot lub autokar.

Wykorzystanie metody Warda pozwoliło na wyodrębnienie dodatkowo dwóch segmentów wyjazdów turystycznych. Pierwszy z nich dotyczył wyjazdów związanych z poprawą zdrowia (głównie wyjazdy do sanatorium), drugi zaś obejmował osoby odbywające podróże w celu odwiedzin krewnych lub znajo-

mych. Odwiedziny krewnych lub znajomych dotyczyły ok. 35% respondentów odbywających wyjazdy krajowe i nieco ponad 40% odbywających wyjazdy zagraniczne. W czasie wyjazdu korzystano z noclegów u krewnych lub znajomych, a wydatki ogółem na ten cel nie przekroczyły 500 zł.

dr Iwona Bąk — Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

LITERATURA

- Fabiś A. (red.) (2005), *Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie. Wybrane zagadnienia współczesnej gerontologii*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu, Sosnowiec
- Gatnar E. (red.), Walesiak M. (red.) (2004), *Metody statystycznej analizy wielowymiarowej w badaniach marketingowych*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław
- Grabiński T. (1992), *Metody aksonometrii*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie
- Kowalewska A., Jaczewski A., Komosińska K. (2005), *Problemy wieku starczego*, [w:] *Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie*, red. Fabiś A., *Wybrane zagadnienia współczesnej gerontologii*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu, Sosnowiec
- Stanimir A. (2005), *Analiza korespondencji jako narzędzie do badania zjawisk ekonomicznych*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław
- Susułowska M. (1989), *Psychologia starzenia się i starości*, Wydawnictwo PWN, Warszawa
- Szukalski P. (2007), *Umieralność osób bardzo starych w Polsce w latach 1931/1932—2005*, „Gerontologia Polska”, t. 15, nr 1 i 2
- Śniadek J. (2007), *Konsumpcja turystyczna polskich seniorów na tle globalnych tendencji w turystyce*, „Gerontologia Polska”, tom 15, nr 1 i 2
- Trafiałek E. (2006), *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce
- Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2009 roku* (2010), GUS
- Woszczyn P. (2009), *Rynek usług i dóbr konsumpcyjnych dla seniorów — stan obecny i perspektywy*, [w:] *Przyszłość demograficzna Polski*, red. J.T. Kowalski, A. Rossa, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Zych A. (1999), *Człowiek wobec starości — szkice z gerontologii społecznej*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice

SUMMARY

The article tries to answer the question about what factors have had an influence to decision taken by pensioners about touristic trips. The study was conducted on the basis of the results of a sample survey of individual trips made by retired in 2009. A multivariate analysis of compliance was used as a research tool. The Ward's method was used due to the large number of variants of the analyzed variables. It allowed to determine links between variations of variables.

РЕЗЮМЕ

В статье была предпринята попытка ответить на вопрос, какие факторы имели существенное влияние на решение пенсионеров, касающиеся выбора вида туристической поездки. Анализ был проведен на основе результатов выборочного обследования индивидуальных поездок пенсионеров в 2009 г. В качестве исследовательского инструмента использовался многомерный анализ соответствия. Из-за большого числа вариантов обследуемых переменных был использован метод Уорда, который сделал возможным определение связей между вариантами переменных.